

Pedaqoji-psixoloji elmlər

UOT 37.01

E.A.Ağayeva

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu

eaagayeva@gmail.com

KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN ƏDƏBİ KOMPOZİSİYALAR VASİTƏSİLƏ ESTETİK TƏRBİYƏSİNİN PEDAQOJİ ŞƏRTLƏRİ

Açar sözlər: ibtidai təhsil, estetik hiss, yaradıcı potensial

Müasir ibtidai məktəb təhsili prosesinin optimallaşdırılmasının yeni yollarının axtarışı, habelə təhsil prosesinin yeni, müasir metodlarla həyata keçirilməsini nəzərə alaraq, bu istiqamətdə toplanmış təcrübənin çox böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ki, uşağın mənəvi dünyasının formalaşmasının əhəmiyyəti, məqsədəuyğunluğu, məntiqi təfəkkürün inkişafı ilə yanaşı, bu gün şagirdin dünyada emosional dəyər, emosional münasibət təcrübəsi ilə nə dərəcədə uyğun olması əsas amillərdən hesab olunur.

Məktəblilərin daxili dünyasının formalaşması üçün onlara təkcə düşünməyi deyil, həm də hiss etməyi öyrətmək eyni dərəcədə vacibdir. Bu nöqtəyi-nəzərdən kiçik yaşlı məktəblilərin estetik tərbiyə olunması, bədii vasitələrlə məktəb yaşlı uşaqlarda xüsusi bacarıqların önə çıxarılması bu gün müasir təhsil sisteminin prioritet istiqamətlərindən biridir.

Э.А.Агаева

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ КОМПОЗИЦИЙ

Ключевые слова: начальное образование, эстетическое чувство, творческий потенциал

Учитывая поиск новых путей оптимизации в начальных классах учебного процесса, а также осуществление учебного процесса новыми, современными методами, опыт, полученный в этом направлении, имеет большое значение. Таким образом, помимо важности, целесообразности и развития логического мышления детского духовного мира, одним из основных факторов сегодня считается степень совместимости учащегося с эмоционально-ценностным, эмоционально-установочным опытом в мире.

Для формирования внутреннего мира школьников не менее важно научить их не только мыслить, но и чувствовать. С этой точки зрения эстетическое воспитание в младших классах, выделение специальных способностей у детей

школьного возраста художественными средствами сегодня является одним из приоритетных направлений современной системы образования.

E.A.Aghayeva

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF AESTHETIC EDUCATION OF YOUNG SCHOOLCHILDREN THROUGH LITERARY COMPOSITIONS

Keywords: *primary education, aesthetic sense, creativity*

Given the search for new ways to optimize the educational process in the primary grades, as well as the implementation of the educational process with new, modern methods, the experience gained in this direction is of great importance. Thus, in addition to the importance, expediency and development of the logical thinking of the children's spiritual world, one of the main factors today is the degree of compatibility of the student with the emotional-value, emotional-setting experience in the world.

To form the inner world of schoolchildren, it is equally important to teach them not only to think, but also to feel. From this point of view, aesthetic education in the lower grades, the allocation of special abilities in school-age children by artistic means today is one of the priority areas of the modern education system.

Tədqiqatın problemi müasir dövrdə kiçik yaşlı şagirdlərin estetik tərbiyəsinin pedaqoji problemlərinin həlli yollarını tapmaq, uşaqların təhsil və tərbiyəsinə yeni yanaşmalar və onların müasir məktəbin tədris prosesinə daxil edilməsi, ibtidai məktəbdə şagirdlərdə yaradıcılıq potensialının maksimum dərəcədə artırılması, estetik tərbiyənin əsas komponentlərindən biri olan şagirdlərin estetikasının formalaşması və inkişafı; ətraf mühitə, təbiətə, sənətə estetik münasibət; incəsənətin müxtəlif növləri ilə innovativ bədii və integrativ texnologiyaların korrelyasiya prinsipinin tətbiqidir. Müasir tədris prosesində kiçik yaşlı şagirdlərin estetik tərbiyəsində bədii pedaqogika metodlarının tətbiqi ilə bu metodların tətbiqi nəzəriyyəsinin kifayət qədər inkişaf etdirilməməsi arasında müəyyən ziddiyyətlər müşahidə edilmişdir. Pedaqoji təcrübə onu göstərir ki, estetik tərbiyəyə dair metodiki ədəbiyyatın tədqiqi, məktəbdə estetik tərbiyə metodlarının tətbiq olunması, bu gün də müəllimin pedaqoji fəaliyyətində əsas vəzifə kimi şagirdin nəzəri bilikləri ilə yanaşı, uşaqlarda sənətə olan münasibətin formalaşdırılmasını da ön plana çəkir. Mədəni dəyər, özünütərbiyə stimulu kimi incəsənətə maraq oyatmaq, şagirdə özünüdərk, özünəinam prosesini formalaşdırmaq, estetik hisləri oyatmaq və inkişaf etdirmək – bu gün öz aktuallığını qoruyan əsas istiqamətlərdəndir.

Heç şübhəsiz ki, kiçik şagird şəxsiyyətinin estetik inkişafının aktual problemi, uşaqların tərbiyəsi və inkişafına yeni yanaşmaların axtarışı və onların müasir məktəbin tədris prosesinə tətbiqi, şagirdin təhsil imkanlarından maksimum istifadə edilməsi, ibtidai məktəbdə yaradıcılıq potensialı, estetik

reallıq hissini formalaşması və inkişafı, ətraf aləmə, təbiətə, sənətə estetik münasibət və müxtəlif korrelyasiya formaları prinsipinin tətbiqi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan kiçik yaşlı şagirdlərdə estetik inkişafın məzmununu və metodikasını inkişaf etdirmək lazımdır. İbtidai məktəbdə uşaqların estetik qavrayışının formalaşması əsas əhəmiyyət kəsb edir. Şagirdin bir şəxsiyyət kimi mənəvi, intellektual və fiziki inkişafı üçün zəmin yaradır. Uşaq ibtidai məktəbdə təhsil almağa başladığı dövrdən etibarən onun incəsənətə, bədii və yaradıcı fəaliyyətə marağı formalaşır. Kiçik yaşlı uşaqlarda təhsil prosesində vahid dünyagörüşü, estetik zövq və idealların inkişafı, həm də cəmiyyətin ictimai və mədəni nailiyyətlərinə zəmin yaradır. Təcrübə onu göstərir ki, kiçik yaşlı uşaqlarda formalaşan bu dəyərlər sonradan onların həyatda inkişafında, təhsilində, məntiqi təfəkküründə, estetik zövqündə özünü göstərir. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, kiçik yaşlarında öyrədilən və mənimsənilən biliklər, insanın gələcək həyatını, həyatdakı mövqeyini, dolayısıyla şəxsiyyətin özünüdərk prosesini formalaşdırır.

Bir sıra tədqiqatçılar [1; 2; 6; 8; 13] kiçik yaşlı məktəblilərin tərbiyə prosesində bədii vasitələrlə uşaqlarda fəlsəfi-estetik baxışlar və dəyər münasibətləri formalaşdıran estetik tərbiyə dövrünün obyektlərinin ön plana çıxarılmasını təklif edir. E.A.Maimin yazır: “Sənətin köməyi ilə edilən kəşflər nəinki canlı, təsirli və ən mükəmməl, həm də yaxşı kəşflərdir. Sənət vasitəsilə gələn gerçəkliyin biliyi həm bəşəri, həm də çox bəşəri bilikdir” [14].

Məktəb tədrisində estetik tərbiyənin çatışmazlıqları bir çox tədqiqatçıların əsərlərində müəyyən edilmişdir [6; 8; 10; 12]. Hələ 1960-cı illərdə Yakobson yazırdı ki, estetik yanaşmadan daha çox obyektiv yanaşma zamanı “dərin estetik təsir əvəzinə səthi reaksiya meydana çıxır” [16], yəni emosional təəssürat almaq əvəzinə, adətən, emosiyasız, soyuq bir reaksiya meydana çıxır [4; 13]. Bu da öz növbəsində şagirdlərin estetik üstünlüklərinin aşağı olmasını, sənətə marağın azalmasını təmin edirdi. Son illərdə pedaqoji tədqiqatlarda da oxşar nəticələr çıxarılmışdır. Odur ki, məktəbdə estetik tərbiyənin səmərəli təşkili bu gün də aktual olaraq qalır. Bunu ilk növbədə şəxsiyyətin mənəvi dünyasının formalaşması kimi başa düşmək lazımdır. İncəsənətin pedaqoji potensialı bir çox pedaqoji alimlərin tədqiqat obyektidir. Müvafiq ədəbi mənbələrin təhlili, ibtidai siniflərin iş təcrübəsi ilə tanışlığın nəticələri göstərir ki, kiçik yaşlı şagirdlərin müasir konsepsiyalara uyğun estetik inkişafı məsələsi hələ də lazımi səviyyədə həllini tapmamış, texnologiya, fənlərin mənimsənilməsi prosesi hələ tam şəkildə dövrün artan tələblərinə cavab vermir. [3; 9; 13]. Estetik fəaliyyətin hər bir növü elmi ədəbiyyatda müxtəlif şərhələrə və qavrayışla müşayiət olunur. Bu, uşağın real hadisələrə və estetik təcrübələrə səbəb olan proseslərin, xassələrin, keyfiyyətlərin necə qavranılması və gələcəkdə öz sənətində bunları fərqləndirmək bacarığına malik olması qabiliyyətidir. Estetik qavrayış, pedaqoji təsir prosesində formalaşan xüsusi

yaradıcılıq və idrak fəaliyyətinin bir yoludur [5; 8].

Onu da qeyd etmək vacibdir ki, kiçik yaşlı şagirdlərin estetik qavrayışını formalaşdırmaq üçün tədris prosesi zamanı bədii komplekslərdən istifadə prosesi innovativ əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda bu şagirdlərin idrak və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin, yaradıcı ifadə formasının, bədii yaradıcılığa marağın inkişafına təkan verir. Buna misal olaraq, məsələn, incəsənət əsərlərinin qavranılması prosesində onun mahiyyəti məlumat əldə etməklə məhdudlaşmır, bu, həm də mənəvi və əməli xarakter daşıyır. Uşağın mənəvi dünyasını zənginləşdirməyə yönəlir və iki amillə:

- 1) müəyyən edilən bədii əsərlərin qavranılması;
- 2) onun xarakterinin psixoloji qarşılıqlı əlaqəsi

ilə müəyyən olunur. Təbii ki, əgər sənət əsəri uşaq tərəfindən yalnız maraq əlaməti kimi qəbul edilirsə, o zaman qavrayış prosesində cansız olacağı kimi, onun şagirdə təsiri sıfıra bərabər olacaqdır. Odur ki, estetik qavrayışın inkişafından danışarkən, kiçik yaşlı şagirdin daxili tələbatla gördüyü və qavramalı olduğu sənət əsəri arasında olan əlaqə nəzərdə tutulur. İncəsənətlə bu tanışlıq şagirdi mənəvi cəhətdən daha zəngin edəcək [15]. Amma təbii ki, burada hər bir şagirdə fərdi yanaşma da mütləqdir. Qarşıya qoyduğumuz məsələnin məqsədi bədii komplekslərdən istifadə edərək kiçik yaşlı şagirdlərin estetik qavrayışının formalaşması üçün pedaqoji şərtləri daha müasir tədqiq etmək və nəzəri cəhətdən əsaslandırmaqdır: psixofizioloji, yaş və fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq uşaqların estetik qavrayış prosesinin yaradıcı motivasiya əsaslarını gücləndirmək və bu istiqamətdə hər bir şagirdin bədii estetik təcrübəyə etibarlılığını müəyyən etməkdən ibarətdir [7]. Uşaqların bədii və estetik fəaliyyətinin təşkilinə sistemli kompleks yanaşmanın həyata keçirilməsi kiçik yaşlı şagirdlərin bədii fəaliyyətə cəlb edilməsi, onların yaradıcılıq potensialının zənginləşdirilməsinə müəllim və tələbələrin birgə yaradıcılığının inkişafına zəmin yaradır. Bu da öz növbəsində müəllim-şagird tandeminin daha sıx bağlarla bağlı olmasına əyani bir sübutdur. Kiçik yaşlı şagirdlərin estetik qavrayışının formalaşdırılması yollarının işlənib hazırlanmasının nəticələrinə xeyli sayda yerli və xarici pedaqoqların tədqiqatları həsr edilmişdir. Eyni zamanda müvafiq ədəbi mənbələrin tədqiqinin nəticələri, o cümlədən ümumtəhsil müəssisələrinin təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi göstərir ki, bu problem müasir təhsil konsepsiyaları işığında hələ də kifayət qədər həllini tapmayıb. Təhsil sahəsində bir çox fənlərin məzmunu, fikrimizcə, aydın metodoloji əsaslara malik deyil. Estetik dövrün mövzusu çox vaxt lazımınca qiymətləndirilmir. Nəticədə, hər il şagirdlərin estetik savadı pisləşir, parlaq təsvirlər, təxəyyüllər yaratmaq və onları sərbəst idarə etmək bacarığına mane olur. Ətraf mühitdə estetik qavrayış qabiliyyəti, gözəllik duymaq hissi azalır, aqressivlik artır, mənəviyyatda tənəzzül baş verir.

Buna görə də kiçik yaşlı şagirdlərin estetik qavrayışının formalaşması prosesində bədii estetik kompleksin pedaqoji potensialının aşkar edilməsinə ehtiyac var.

Kiçik yaşlı şagirdlərin estetik qavrayışının formalaşdırılmasına dair diaqnostik təhlil, müasir dövrün tələblərinə cavab verən qiymətləndirmə, fəaliyyət və yaradıcılıq bu istiqamətdə bir çox nəticələr əldə etməyə imkan verdi. Təbii ki, bütün yuxarıda sadalananlar estetik inkişafın əsas vəzifələrinə əsaslanır. Bu əsaslar aşağıdakı kimidir:

- 1) bədii qavrayışın inkişafı;
- 2) müəyyən estetik biliklərin bir hissəsinin mənimsənilməsi, bilik və bacarıqların formalaşması;
- 3) uşaqların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı [11].

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, sonda belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, kiçik yaşlı məktəblilərin ədəbi kompozisiyalar vasitəsilə estetik tərbiyəsinin təşkilində müəllimin bilavasitə rolu və iştirakı danılmazdır. Hər bir müəllim-pedaqoqun funksiyaları özündə qavrayış, konstruktivlik, yaradıcılıq, kommunikativlik və s. mövqelərini birləşdirməlidir. Bu da öz növbəsində bədii, estetik tərbiyənin formalaşmasında, şagirdin öz düşüncəsini sərbəst ifadə etmə bacarığında, hadisələrə düzgün və obyektiv qiymət verməsində və bu kimi bir sıra vacib məsələlərdə şagirdin şəxsi inkişafına zəmin yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Brovçak L.S., Starovoit L.V., Likhitska L.M.* İncəsənət vasitəsilə məktəbəqədər uşaqların yaradıcılıq və bədii inkişafı üçün pedaqoji şərtlər // Yeni Təhsil İcmalı, 2018, 52(2), s.206-217
2. *Əliyev Y.B., Tolstoy L.N.* Məktəblilərin emosional və dəyərli fəaliyyəti, onların incəsənətlə tanışlığının didaktik əsası kimi // Təhsilin müasir problemləri: Toplu. Tula: Tula Dövlət Pedaqoji Universiteti, 1997, s.18-32
3. *Əliyev Y.* Məktəblilərin emosional və dəyərli fəaliyyəti onların incəsənətlə tanışlığının didaktik əsası kimi // Təhsilin müasir problemləri: Toplu. Tula: Tula Dövlət Pedaqoji Universiteti, 1997, s.18-32
4. *Gembitskaya E.* Ümumtəhsil məktəbində estetik tərbiyə sistemində musiqinin rolu // Uşaq və Gənclərin Musiqi Təhsili üzrə Beynəlxalq Cəmiyyəti: Konfrans, Hesabatlar. M., 1970, s.16-19
5. *Havigerova J., Smetanova V., Kroustkova M.İ.* Məktəbəqədər uşaqlarda istedad və yaradıcılıq // Pedaqogika, 2016, 21(4), s.77-98
6. *Kaqan M.S.* Sənətin məktəbin həyatında yeri haqqında // Bir nömrəli məktəbdə incəsənət, 1992, s.11-19
7. *Kandaeva N.A., Bachieva E.Y.* Ölkənin mədəniyyəti və incəsənəti ilə tanışlıq prosesində kiçik yaşlı məktəblilərin estetik tərbiyəsi // İzvestiya DSPU, Mahaçqala: DSPU, 2012, s.33-37

8. *Kiyaşenko N.İ.* "Təhsil"dən təhsilə // İncəsənət 2 №-li məktəbdə, 1992, s.5-11
9. *Kulikova Y.I.* İncəsənət və insan dünyası // IX Beynəlxalq Estetik Konqresin nəticələri. M., 1981, s.64
10. *Lixaçev B.T., Kvyatkovski E.* Ümumtəhsil məktəbində estetik tərbiyə sisteminin mahiyyəti, prinsipləri // Pedaqogika, № 7, 1980, s.27-33
11. *Likhachev D.S.* Mərhəmət və gözəllik haqqında məktublar. M.: Uşaq ədəbiyyatı, 1985, 207 s.
12. *Likhitska L.M.* Gələcək musiqi müəllimlərinin bədii innovasiya fəaliyyətinin tədrisinə, müasir yanaşmalara hazırlığı. Elm, tədqiqat, inkişaf // Pedaqogika, 2017, s.126-132
13. *Maimin E.A.* Estetik tərbiyənin pedaqoji şərtləri "VIII Maimin oxumaları" Beynəlxalq elmi konfransın materialları, 22-24 oktyabr 2015-ci il, s.42
14. *Maslov S.İ.* Kiçik məktəblilərin təhsil prosesində bədii və emosional tərbiyəsi // Təhsilin müasir problemləri: Toplu, 2019, № 6, s.1-5
15. *Todosiyenko N.L.* Multikultural fəaliyyət vasitəsilə kiçik yaşlı şagirdlərin estetik qavrayışının formalaşdırılması. Bakı: Elm, 2013, 236 s.
16. *Yakobson R.* Formal məktəb və müasir rus ədəbiyyatşünaslığı. Bakı: "Slavyan mədəniyyətlərinin dilləri" nəşriyyatı, 2011, s.15-17

Redaksiyaya daxil olub 04.07.2022